

2-TOM, 2-SON

Максуд Шайхзода

Toshkent davlat Transport universiteti

АҲМ факултети talabasi

О'ralov Elbekjon Eminjon o'g'li

+998905880114

oralovelbekjon50@gmail.com

Аннотатсия: Шайхзода шеърятининг ўзига хослиги масаласига тўхталганимнинг сабаби шундаки, Шайхзода шундай изланишлари ва топилмалари туфайли “Биз ишчимиз, хизматчимиз...” ёки “Менинг икки онам бор, Иккиси ҳам меҳрибон...” сингари шеърлар билан китобхонлар эътиборини қозонган ўзбек шеърятини янги ва юксак бир босқичга олиб чиқди.

Калит суз: Шеърлар тахли, Шайхзода хайоти ва ижоди, асарлар тахлили.

Кириш:

Шайхзода адабий меросининг катта қисми шундай таҳлил ва талқинларни талаб этадиган шеърлардан иборат. Улар шу хусусияти билан анъанавий шеърини шакл ва услубларда ижод қилган аксар шоирларнинг, ҳатто ёш қаламкашларнинг шеърини машқларидан кескин фарқ қилган. Туроб Тўланинг эслашича, бир куни Дўрмонда, липа тагидаги чорпоярларда Шайхзода иштирокида қизғин суҳбат бўлиб ўтган. Бунга шоирнинг шу куни газетада босилган қайсидир бир шеъри сабаб бўлган.

Муҳокама ва натижалар:

“- Шеър – ҳаёт оҳанги, - деди домла шогирдларига, даврага қараб. – Шунинг учун унинг оҳангига қараб юрасиз. Унга бўйсунасиз, унинг деганини қиласиз. Қилмасангиз, у шеърни ҳеч ким ўқимади. Оҳанг – ўзига яраша сўз, образ талаб қилади. Мен шунда агар у истаган сўзни тополмасам, ясайман. Ҳа, ўзимизнинг тилимиз оҳангидан келиб чиқиб, албатта, сўз ясайман. Эҳтимол, у сизнингча бўлмас. Эҳтимол янгилигидан шундай туюлар сизга, китобхонга. Кейин, барибир, киришиб кетади янги кўйлақдай. *Шоир соати, жуда бўлмаганда, бир соат олдинда юриши керак...* (таъкид бизники – Н.К.)”

Шу ерда донишманд шоирнинг сўзларини бўлиб, унинг юқорида келтирилган сатрларини яна бир бор эсласак. У ёзган эди:

...Неча ларзон сояларда излар
қолдирдим,
Неча ёзу, неча созу, сўзлар
қолдирдим...

2-TOM, 2-SON

Ёки:

Яшар эди бўсаларнинг тўплами каби,
Севгиларнинг апрелдаги кўклами
каби...

Агар шу сатрларни ўзбек тилининг қонун ва қоидалари асосида қайта тизиб чиқсак, улардаги бадий гўзалликдан асар ҳам қолмайди. Шунинг учун Шайхзода, ўзи эътироф этганидек, бу сатрларда тилдаги мавжуд сўзлар ёрдамида янги сўз ёки ифодалар ясаган. “Бўсаларнинг тўплами”, “Севгиларнинг апрелдаги кўклами” каби. Қаранг, қандай гўзл ясалмалар ва қандай гўзал топилмалар-а! Шрир давом этиб, деган: “Менинг услубимни баъзилар: “Китобхон ҳазм қилолмайди”, дейишади. Бу ҳам ана шу янгиликдан, бир соат олдинда юришдан, деб кулди охири домла, бу ибора ўзига ҳам таъсир қилиб. – Ҳақ гап, дўстлар, янги бадий тафаккурга янги бадий ифода керак, янги ифодалар махражига эса, янги шакл, янги, эҳтиросли мисралар керак! Уларни изласанг, баъзан келавермайди. Жаҳлинг чиқиб кетади-да, ундан кейин тўқиб ташлайсан. Қарабсанки, бир-икки кундан кейин ўзингга эриш кўринмай қолади. Ўн-ўн беш кундан кейин эса китобхонга. Кейин ўзи ҳам ишлата бошлайди бу сўз ё иборани”.

Уни жаҳон мумтоз ва замонавий шоирларининг бадий ютуқлари билан бойитди, ўзбек шеъриятидаги вазн ва қофиянинг бадий имкониятларини беҳад кенгайтди. Унинг ўзбек шеърияти тараққиёти йўлида олиб борган изланишлари Асқад Мухтор сингари хассос шоирларнинг майдонга келишида ҳосилдор замин бўлиб хизмат қилди. Театр ва драматургия, маълум сабабларга кўра, ўзбек маданиятига кечроқ кириб келган. Бу икки соҳа XX аср бошларида жаҳид адабиёти намояндаларининг саъй-ҳаракати билан майдонга келган ва ўзбек халқининг миллий уйғонишида муҳим роль ўйнаган бўлса-да, янги ижимоий-тарихий ўзгаришлар даври ўзбек адабиёти ва санъати олдида бу ҳар икки соҳани янада юксалтириш, Шекспир, Шиллер, Гоголь, Чехов драмалари даражасидаги сахна асарларини яратиш даражасига эришишдек оғир вазифани кўйди. Иккинчи жаҳон урушининг бошланиши эса адабиёт ва санъат арбобларидан янги тарихий давр талабларига жавоб берувчи, замирида кучли қахрамонлар ва мурасимсиз тўқнашувлар ётган, халқ қалбига фидойилик, жасорат ва ватанпарварлик фазилатларини пайванд эта олувчи асарларни яратишни талаб қилди. Шу мушкул бир даврда ҳали драматургияда ҳатто “атак-чечак” қилмаган, аммо оташин шеърлари билан халқ ва армияга жанговар рух

2-TOM, 2-SON

бағишлаётган Шайхзода Хоразм халқининг қаҳрамони Жалолиддин ҳақида сахна асарини ёзишга аҳд қилди. Шайхзода бу асарни ёзишдан аввал машҳур саркарда ҳақидаги тарихий манбаларни мутолаа қилиш билан бирга Шекспирнинг трагедия ва тарихий хроника жанрларида ёзган асарларини кунт билан ўрганди. У 1944 йил 26 декабрда илк бор сахна юзини кўрган “Жалолиддин Мангуберди” трагедиясида ўзини мураккаб тарихий жараёнларни чуқур таҳлил қилувчи, бош қаҳрамон билан уни қуршаган чиркин муҳит ўртасидаги зиддиятларни кўра ва оча олувчи, бош салбий қаҳрамон - Чингизхонга нисбатан ўта мураккаб ва ночор аҳволда қолган бош ижобий қаҳрамон - Жалолиддиннинг темир иродаси ва руҳий қудратини маҳорат билан тасвирлай олувчи драматург сифатида намоёниш этди.

Шу нарса ғаройибки, ўзбек халқининг аксар қисми ҳатто 30 – 40-йилларда ҳамалис ўтмишда яшаган буюк саркардалари, подшолари ва олимлари тўғрисида етарли маълумотга эга бўлмаган. Шайхзода халқнинг илмий-маърифий онги ва билимидаги ана шу кемтикни биртараф этиш мақсадида 1943 йил февралда “Қизил Ўзбекистон” газетасида “Улуғбек ким?” деган мақоласини эълон қилган ва шу мақола дқўлёмасининг охирига “Улуғбек ким?”, “Беруний ким?” деган сўзларни ёзиб қўйган экан. Бу икки сўз шунчаки ёзилган сўзлар эмас, балки Шайхзода ижодий ҳаётининг маъно ва моҳиятини белгилаши лозим бўлган кодлар эди. У яқин йиллар ичида бирининг туғилган кунига 575 йил, иккинчисининг таваллудига эса 1000 йил тўлиши муносабати билан улар ҳақида сахна асарларини яратиш ва бундан ҳам муҳими республика рағбарларини мудроқ ҳолатдан уйғотиб, бу улуғ олимлари юбилей саналарининг ЮНЕСКО ёрдамида жаҳон миқёсида нишонланишиги эришиш эди. Адабиёт - дунёдаги энг антиқа мўъжизалардан бири. У ёш ва қари, эркак ва аёл, бой ва камбағал кишилардан иборат инсониятни интеллектуал мулк оламига олиб кириб, улар орасидан давлат, фан ва маданият арбобларининг етишиб чиқишида ота-оналик қилади. Агар адабиёт бўлмаса, балки инсоният ўз тарихи давомида шунчалик маданий ва техник юкалишга кўтарилмаган бўлармиди... Адабиёт эса мавҳум бир олам эмас, балки қўлига қалам ушлаган, пешонадан истеъдод нурлари таралиб турган, қалбида эса эзгу мақсад ва орзулар яшаган кишилардан иборат. Ким билади, балки мақоламиз “қаҳрамони” Мақсуд Шайхзода ҳам шундай кишилардан биридир.

Хулоса: Шу кунларда узоқ-яқиндан келаётган “миш-миш”ларга қараганда, ватандошларимиз ва пойтахтимиз меҳмонларининг эътиборини

2-ТОМ, 2-СОН

қозонган ва қозонаётган Адиблар хиёбонига яқин келажакда ўзбек адабиётининг яна бир неча машхур намояндалари бугунги интеллектуал авлодлар билан доимий мулоқотда бўлиб туриш учун таклиф этилармиш. Агар шу гап чин бўлса, аминманки, Шайхзода азиз дўстлари Ойбек ва Ғафур Ғулом даврасига жон деб борган, улар ҳам озар дўстларини бағрларини очиб, кутиб олган бўлардилар.

Фойдаланилган адабиёт:

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. (Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъруза) // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2017 йил, 4 август.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи / Халқ сўзи. – Тошкент, 2020, 21 май, №106 (7608).
3. Каримов Н., Мамажонов С., Назаров Б., Норматов У., Шарафиддинов О. XXаср ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1999. – 544 б.
4. Каримов Н. XX аср ўзбек адабиёти манзаралари (Биринчи китоб). – Т.: Ўзбекистон, 2008. – 536 б. **1-SHO‘BA**
5. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodining o`zbek milliy adabiyotidagi tutgan o`rni T., 2022 y. - 1198 b. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences ISSN 2181-1784.
6. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda - Ikki xalq dilbandi, T., 2022 y. – 284 b. Academic Research in Educational Sciences Volume 3. Multidisciplinary Scientific Journal October, 2022

